

تأثیر فرهنگ دفاع مقدس بر آثار هنرمندان تجسمی استان خوزستان^۱

الهام عبدی زاده؛ فرزانه فرخ فر^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۰۹

چکیده: دوران جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران (سال‌های ۳۶۷ - ۱۳۵۹ شمسی)، تأثیرات فراوانی در حوزه‌های مختلف فرهنگ و هنر ایران بر جای گذارد. واقعه جنگ تحمیلی همانند جریان انقلاب اسلامی هنرمندان زیادی را به خود جذب کرد که توانستند اصول و معیارهای جدیدی در بیان محتوا و صورت خلق کنند و تأثیرات خود را از واقعه جنگ در آثارشان نمایان سازند. این تأثیرپذیری در آثار هنرمندان تجسمی استان خوزستان، به‌عنوان یکی از آسیب‌پذیرترین نقاط کشور که شاهد ناخوشی‌های جنگ و دستخوش ناملایمات بسیاری بود بیش از دیگر هنرمندان نمایان است؛ اما، فقدان اطلاعات کافی از هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران، امکان مطالعه کامل را فراهم نمی‌سازد؛ ازاین‌رو، این پژوهش قصد دارد به شناسایی این هنرمندان و بررسی آثار ایشان، بپردازد. پرسش این پژوهش آن است که هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران جنگ تحمیلی چه کسانی بودند و این دوران چه تأثیری بر آثار ایشان گذاشته است. هدف این پژوهش علاوه بر شناسایی هنرمندان تجسمی استان خوزستان که در دوران جنگ تحمیلی در جهت ثبت فرهنگ و هنر ملی کوشیدند، بررسی تأثیر جنگ تحمیلی بر آثار ایشان از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ شمسی است. این پژوهش از نظر هدف توسعه‌ای، از حیث روش، توصیفی - تحلیلی و بر پایه مطالعه منابع کتابخانه‌ای و بخش عظیمی از تحقیقات میدانی استوار است. نتایج پژوهش، ضمن شناسایی هنرمندان ناشناخته استان خوزستان در رشته‌های مختلف تجسمی، بر این نکته اذعان دارد که تأثیرات جنگ تحمیلی در روند کار هنری آنان تأثیرات به‌سزایی گذاشته که در شیوه بازنمایی، نوع مضامین، کاربرد عناصر بصری و نمادپردازی مشهود است.

واژگان اصلی: فرهنگ، دفاع مقدس، تأثیرپذیری، هنرمندان خوزستان، هنرهای تجسمی.

۱. این پژوهش برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد تصویرسازی متعلق به نویسنده اول است.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد تصویرسازی، دانشکده هنر، دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران (نویسنده مسئول)

با وقوع جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران بین سال‌های ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ شمسی، ایران دستخوش تحول عظیمی در تمام عرصه‌های فرهنگی و هنری شد. این تحول، به تغییر رویکرد هنرمندان تجسمی منجر شد و آثار آن‌ها در راستای بیان آرمان‌های دوران انقلاب و برگرفته از اعتقادات عمیق مذهبی و قلبی مردم شکل گرفت. هنرمندان تجسمی استان خوزستان که از نزدیک با رویداد جنگ در ارتباط و شاهد جان‌فشانی‌ها و لحظات سخت نبرد بودند، در جهت نشان‌دادن فداکاری‌های رزمندگان، در ادای دین به این اسطوره‌ها و مردم مقاوم قدم نهاده و به‌صورت خودجوش آثار هنری را از تصویر شهدا، بزرگان دینی و همچنین ثبت عکس از صحنه‌های جنگ و دیوار نوشته‌های پرمعنا خلق کردند. این پژوهش به دنبال معرفی هنرمندان تجسمی استان خوزستان و تأثیر رویداد جنگ بر آثار ایشان بوده که امروزه کمتر نامی از آن‌ها باقی مانده است. پرسش این است که هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوارن جنگ تحمیلی چه کسانی بوده و این دوران چه تأثیراتی بر آثار ایشان گذاشته است. به نظر می‌رسد واقعه جنگ، تأثیر ژرفی روی شکل‌گیری آثار هنرمندان هنرهای تجسمی استان خوزستان برجای گذاشته که نوع مضامین و رویکردهای متفاوت اجتماعی، معنوی، حماسی و عاطفی در برمی‌گیرد. هنر بیان تجسمی صورت هیج آرمان خاصی نیست. هنر بیان هر آرمانی است که هنرمند توانسته باشد آن را در صورت تجسمی تحقق بخشد. هنرهای تجسمی هنرهای بصری هستند که از طریق چشم انسان عمل می‌کنند و نحوه‌ای از احساس را بیان یا منتقل می‌کنند. اگر اندیشه‌ای بخواهد بیان شود، بهترین وسیله زبان است. هنرمند نقاش یا پیکرساز به قیمت بسته‌شدن زبانش با اندیشه کاری ندارد. کار او، طرح و تبیین این‌گونه اندیشه‌ها نیست. کار او، انتقال آن واکنش عاطفی است که او نسبت به این اندیشه‌ها دارد (رید، ۱۳۷۴). امروزه هنرهای تجسمی را یکی از بهترین و مؤثرترین وسیله‌های ارتباطی می‌شناسند و آن را به‌صورت زبانی همگانی و بین‌المللی در آموزش و پرورش، در زمینه‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، صنعتی و به‌طور کلی در تمامی فعل و انفعالات فکری مورد استفاده قرار می‌دهند؛ هنرهای تجسمی عالی‌ترین تجلیات زبان بصری شمرده می‌شود که با آن می‌توان فراتر از زمان سیر کرد و ایده و افق‌های دور را تجسم و تصویر نمود. هنرهای تجسمی، درک و فهم پیام‌های تصویری را کم و بیش برای عموم میسر خواهد نمود؛ زیرا،

الفبا و زبان هنرهای تجسمی زبان مشترکی است که در همه جا می‌تواند بیانگر تمامی جلوه‌های بصری اعم از طبیعی یا مصنوعی باشد (حلیمی، ۱۳۷۹).

آغاز دهه ۶۰ میلادی همراه با آثار هنری در دو حوزه نقاشی و پیکرتراشی بود. تا قبل از آن کویست‌ها، فوتوریست‌ها و دادائیست‌ها به این تقسیم‌بندی معترض بودند و عکاسی ادعای قدرتمندتری برای قرارگرفتن به‌عنوان هنر داشت؛ اما، هنوز عقیده حاکم بر آن بود که هنر تجسمی تحت عنوان نقاشی و پیکره‌شناسی معرفی شود. تا قبل از قرن بیستم میلادی، آموزش هنرها صرفاً به شیوه‌های سنتی و مدرسه‌ای قدیم بود؛ اما، امروزه هماهنگ با تغییرات و تحولاتی که در تمامی ابعاد زندگی و زمینه‌های علمی رخ داده، شیوه‌های آموزش سنتی هنر جای خود را به روش‌های جدید آموزشی داده و با وضع اصول و مبانی تازه و یادگیری قواعد فنی و تخصصی به علاقه‌مندان می‌توان دست به انجام کارهای هنری به شیوه نظام‌مند زد؛ گرچه با توجه به استعدادهای فطری هر انسان و توانایی بی‌حد و حصر آن می‌توان دریافت که قواعد و روش‌های ابداعی، امری مشروط و نسبی بوده و برای زمانی مفید و در زمان دیگر بی‌فایده است. به عبارت دیگر، هیچ قانون و مقررات نظام‌مند و سنجیده‌ای در زمینه هنری مطلق نیست؛ زیرا، هنر مستقیماً با جریانات روحی و فکری انسان در ارتباط بوده و همواره دستخوش تغییر و تحول است. اختلاف نظرات درباره هنر به‌خصوص در میان متفکرین و فلاسفه ناشی از همین نسبی بودن تعاریف است. به‌گفته هگل «هنر اندیشه است که می‌خواهد بر ماده سرکش چیره شود یا اینکه هنر، امر محسوس را روحانی و امر روحانی را محسوس جلوه می‌دهد». «طبیعت خود هنرمند بزرگی است»؛ این سخن گوته شاعر آلمانی است که طبیعت را منبع بزرگ الهام هنرمندان می‌داند و بیان می‌کند، طبیعت تمام قواعد هنر را به هنرمند القا می‌کند و برای به‌وجود آوردن اثر هنری بایستی ابتدا طبیعت را مطالعه نماید. درواقع، اولین تجربه‌ها در رابطه با درک و فهم زیبایی را طبیعت در اختیار انسان قرار می‌دهد. هریک از رشته‌های علوم برای خود اصول و قواعد مشخص داشته و لازمه درک و فهم آن علم، آشناسدن با قواعد مخصوص آن علم است. هنرهای تجسمی از این قاعده جدا نیستند؛ این رشته قواعد خاص خود را دارد که برای آموزش هنر امری اجتناب‌ناپذیر است. برای آموزش هنر و طی طریق در عالم هنرهای تجسمی لازم است ابتدا خصوصیات عناصر اولیه تجسمی و ترکیب‌کردن آن‌ها را آموخت و سپس، دست به کار شد. درواقع، یک اثر هنری هر

اندازه از اصول و ضوابط دقیق تر و سنجیده تری برخوردار باشد، ارزش علمی آن نیز بیشتر و اینگونه به درک و فهم صحیح آثار هنرهای تجسمی و همچنین مشاهده بهتر زیبایی‌های طبیعت منجر می‌شود (فولادوند، ۱۳۴۸).

پیشینه پژوهش

تاکنون کمتر پژوهشی درباره هنرمندان تجسمی استان خوزستان انجام شده است. در سال‌های اخیر پژوهش‌های مختلفی همچون: «بررسی عکاسی جنگ تحمیلی در ایران با رویکرد لحظه قطعی برسون» (مردانی اقدم، ۱۳۸۸)، «عکاسان جنگ آبادان و خرمشهر» (گذاری، ۱۳۸۴)، «تأثیر جنگ تحمیلی بر روند عکاسی مستند ایران» (مرادی، ۱۳۸۸)، «عکاسان ایرانی و جنگ تحمیلی» (جان‌بزرگی، ۱۳۷۶)، «چهل شاهد (اولین گروه بسیجی خبرنگار جنگ)» (مسعودی ۱۳۸۸) و «با عکاسان جنگ» (حسینی، ۱۳۷۲)، جهت معرفی هنرمندان عکاس دوره جنگ منتشر شده که اطلاعات برخی از هنرمندان استان خوزستان را نیز در بردارد، اما، به سایر رشته‌های تجسمی اشاره‌ای نشده است. از دیگر منابع مرتبط با موضوع هنر در دوران جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد که برخی از آن‌ها اشاراتی به هنرمندان استان خوزستان داشته و در پیشبرد این پژوهش به کار آمده‌اند. از آن جمله می‌توان به «بررسی آثار حماسی - جنگی نقاشی ایران مخصوصاً دوره دفاع مقدس» (فرج، ۱۳۷۳) اشاره کرد که به شرح رویکردهای متفاوت نقاش در برابر موضوع پرداخته و آثار بعد از انقلاب اسلامی را در چهارچوب مواضع مختلف مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. «بررسی مواضع جنگ در نقاشی انقلاب و جنگ» (افشاری فرکی، ۱۳۷۳) نیز اطلاعاتی را در خصوص بررسی مواضع مختلف جوامع نسبت به پدیده جنگ در حوزه نقاشی در اختیار می‌گذارد. خیراله‌زاده وزری (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی عناصر نمادین در نقاشی دوران جنگ تحمیلی» به ارزیابی برخی از آثار منتخب مربوط به دوران دفاع مقدس، با تأکید بر عناصر نمادین و نشان‌ها می‌پردازد. مقاله «نگرشی تحلیلی بر آثار نقاشی دیواری دفاع مقدس» به شرح و بررسی آثار نقاشی دیواری دهه ۷۰ شمسی به بعد و تحلیل فرم و محتوا و هماهنگی با محیط در جهت انتقال پیام به مخاطب پرداخته است (محمودی، ۱۳۹۰). به‌طور کلی، در کمتر منبعی به معرفی هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران جنگ

تحمیلی اشارتی شده که از این جهت، این پژوهش دارای نوآوری در موضوع است.

روش پژوهش

این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی و توسعه‌ای و از حیث روش، توصیفی-تحلیلی است. با توجه به ماهیت این پژوهش، بخش عمده‌ای از داده‌ها به شیوه میدانی و با مصاحبه، عکاسی و بازدید از مؤسسات مهم اهواز، آبادان و تهران گردآوری شده‌اند. بدین ترتیب، روش گردآوری داده‌ها در پاره‌ای موارد با مطالعه منابع کتابخانه‌ای و عمدتاً، با جستجوهای میدانی صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی هنرمندان تجسمی متولد استان خوزستان بوده که در حوزه هنری مرتبط با جنگ فعالیت داشته و در بخش تحلیلی آثار به منتخبی از آثار آنان اشاره شده است.

یافته‌های پژوهش

- هنرهای تجسمی استان خوزستان، پیش از دوران جنگ تحمیلی

وضعیت هنرهای تجسمی استان خوزستان در دوران قبل از جنگ، بر ما ناشناخته است و کمتر اطلاعاتی از آن دوران در اختیار است. آنچه مسلم است رویدادهای هنری این استان متعاقب جریان کلی کشور پیش رفته و متأثر از آن بوده است. هنرهای تجسمی ایران در نیمه دهه ۱۳۴۰ شمسی شاهد حمایت فزاینده از سوی سازمان‌های رادیو و تلویزیون و مجلات است که بخش زیادی از محتوای خود را به اخبار و گاه نقد هنر اختصاص داده بودند، اما، طی دهه ۱۳۵۰ شمسی شاهد شکوفایی تازه‌ای شد؛ تأسیس فضاهای بزرگ هنری و فرهنگی، برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های داخلی و بین‌المللی و توسعه بازار هنری که اغلب با حمایت دولت و بخش خصوصی صورت می‌گرفت، روح تازه‌ای را به حیات فرهنگی و هنری ایران تزریق کرد. در سال‌های دهه ۱۳۵۰ شمسی گروهی از هنرمندان به‌دنبال بالاگرفتن بحران‌های سیاسی و اجتماعی که عمدتاً در نقد سیاست فرهنگی و اجتماعی رژیم پهلوی انجام می‌گرفت، نوعی هنر اجتماعی را از طریق گالری‌های خصوصی و در محدوده هنر غیررسمی ترویج دادند. این آثار معمولاً به‌صورت نقاشی‌های بزرگ، آثار گرافیکی و نقاشی دیواری به تصویر کشیده می‌شد و در ادامه، تحسین روشنفکران متعهد و تا حدودی توده‌هایی

که امکان دسترسی به این آثار و به‌طور خاص آثار گرافیکی و نقاشی‌های دیواری عمومی را داشتند، در پی داشت. آثار انتقادی از وضعیت اجتماعی حاکم در قالب زبانی نمادین و هولناک بیان می‌شد و نخستین پوستره‌های سیاسی طراحی شد که بعد از انقلاب به همراه نقاشی‌های بزرگی با عنوان داستان‌هایی از انقلاب به نمایش در آمد (کشمیرشکن، ۱۳۹۳).

– هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران جنگ تحمیلی

جنگ هشت‌ساله رژیم بعث عراق علیه ایران در فاصله سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ شمسی به‌عنوان عاملی تأثیرگذار بر تمامی جنبه‌های زندگی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و مذهبی جامعه ایرانی شناخته شده و از آن به‌عنوان یکی از طولانی‌ترین جنگ‌های قرن بیستم میلادی یاد می‌شود. این جنگ به همان اندازه که برای دو طرف درگیر، زیان‌بار و هزینه‌آور بود و مردم دو کشور را در زوال و فشار و نابودی قرار داد، مشکلات معیشتی، روانی، فرهنگی و آموزشی را نیز در پی داشت. دوران جنگ و پس از جنگ تبدیل به ملموس‌ترین بخش در زندگی روزمره مردم شد که به شکل روزانه و دائمی با آن مواجه بودند. جنگ رژیم بعث عراق علیه ایران در روح مردم ایران و به‌خصوص ساکنان خوزستان، تأثیر عمیقی گذاشت (قاسمی اردهائی، ۱۳۸۷ به نقل از رهبر و همکاران، ۱۳۹۶). استان خوزستان به دلیل همجواری با کشور عراق، یکی از مهمترین مناطقی بود که در دوران جنگ تحمیلی در معرض مستقیم حملات دشمن قرار گرفت و آسیب‌های بسیاری را متحمل شد. هنرمندان تجسمی از جمله گروه‌هایی بودند که تأثیر جریان جنگ بر آثار آن‌ها چشمگیر است.

در شناسایی وضعیت هنرهای تجسمی استان خوزستان و هنرمندان آن در دوران دفاع مقدس، فقدان منابع مکتوب وجود داشته و اطلاعات اندکی به ثبت رسیده است. از این رو، مطالعات این بخش بر پایه منابع میدانی با جستجو، مصاحبه و عکاسی از سازمان‌های مرتبط، هنرمندان و صاحبان امر استوار است. سازمان‌هایی مانند بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس اهواز، بسیج هنرمندان اهواز، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی اهواز، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خوزستان، بنیاد فرهنگی روایت فتح (انجمن دفاع مقدس و بخش عکاسان و هنرهای تجسمی تهران)، حوزه هنری استان تهران (معاونت آموزش و پژوهش)، کتابخانه حوزه هنری تهران بخش جنگ، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، انجمن خوشنویسان تهران، دانشگاه شاهد تهران، دانشگاه هنر تهران و دانشگاه تهران، کتابخانه

دانشگاه شهید چمران اهواز و همچنین، مصاحبه با استادان و هنرمندان از مهم‌ترین منابعی است که از آن‌ها در تکمیل مطالعات این بخش کمک گرفته شد. این بخش همچون دایره المعارف کوچکی است که داده‌های ناشناخته‌ای از هنرمندان تجسمی استان خوزستان در زمان جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران ارایه می‌دهد. علاوه بر مشکلات بسیاری که در شناسایی هنرمندان و کسب اطلاعات از آن‌ها وجود داشت؛ برخی موانع و مشکلات نیز در زمان جمع‌آوری، ویرایش و ثبت اطلاعات مطرح شد. شناسایی رشته هنری هنرمند، فعالیت‌های حرفه‌ای هنرمندان در دوران قبل و بعد از جنگ تحمیلی، حضور هنرمند در زمان جنگ، در عملیات‌های جنگی و در خط مقدم جبهه و وضعیت کنونی ایشان از جمله این مواردند. فهرست هنرمندان بر اساس رشته تخصصی ایشان عبارت‌است از:

تصویرگران: پرویز اقبالی.

خوشنویسان: عبدالغفور پورعباس، قدرت‌ا... تاجمیرعالی، (محمد) ناصر چوپان، مسعود سرحدی، احمدرضا دقایقی، محمود زهرتی، عبدالرحیم شرافت، مهدی شرافت، بیژن، شیرالی علی عاکف، منصور عطشانی.

طراحان گرافیک: غلامعلی جهانی مقدم، عبدالرضا چارثی، عبدالرضا حیاتی، کوروش (رضا حقیقی)، مرتضی دهداری، احد روانجو، مرتضی گچ‌کوب، منصور واحدی.

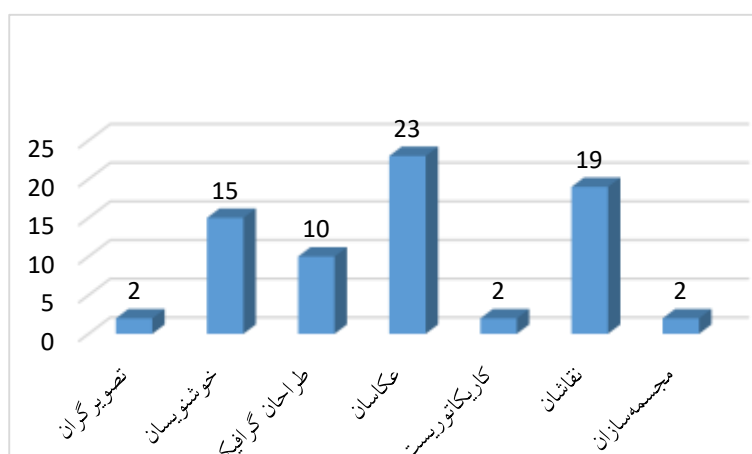
عکاسان: مهرزاد ارشادی، آرمان تیمور، مهدی (حسین) چوبدار، سیدمحمد حجازی، فرهود حقی، رضا خدری، ناصر درخشان، محسن راستانی، ابراهیم رحیمی، هوشنگ سلامت، مرتضی سمندی، عبدالنبی شولی، هادی طارش، احمد عزیزاده نوحی، جاسم غضبانپور، سعید فراتصه، کاوه گلستان، علیرضا گلابیان، عبدالمحمد منصورزاده، ابراهیم هاشمی، گروه چهل شاهد.

طراحان کاریکاتور: مسعود ضیایی زردخشویی، سیاوش زرین‌آبادی.

نقاشان: سیدنظام‌الدین امامی‌فر، سیدحبیب‌ا... آذرنگ، سید احمد آذرنگ، محمدهاشم بدری، یوسف برتینا، قاسم بخشی، حمیدرضا پوربهرامی، عبدالمجید حسینی‌راد، عبدالرضا رابطی، اسماعیل زرین، بهنام شهریاری، علی لیموناتی، سیروس مقدم، محمدحسین ماهر، بهروز مرادی قهدریجانی، مرضیه ملک‌پیشه.

مجسمه‌سازان: هوشنگ شاهین‌زاده، رضا قره‌باغی.

این پژوهش به شناسایی تعدادی از هنرمندان تجسمی استان خوزستان منجر شد که برخی از آنان امروزه در قیدحیات نیستند، گروهی به درجه شهادت نائل آمده و برخی نیز، به‌عنوان هنرمندانی سرشناس در کشور به مسیر هنری خود باهدف صیانت از ارزش‌ها و آرمان‌های میهنی ادامه داده‌اند. علاوه بر این اطلاعات، بی‌تردید هنرمندان بسیار دیگری هم بوده که امروزه نام آن‌ها بر ما پوشیده و هیچ نشانی از آن‌ها برجای نمانده است. نمودار شماره ۱، تعداد هنرمندان تجسمی استان خوزستان را در دوران دفاع مقدس نشان می‌دهد که در هفت رشته تخصصی فعالیت می‌کردند. بیشترین اطلاعات به‌دست آمده مربوط به هنرمندان عکاس است و متأسفانه از دیگر رشته‌ها اطلاعات مناسبی به‌دست نیامده که ضرورت شناسایی هنرمندان این رشته‌ها و شناسایی آثارشان را دوچندان می‌نماید.

نمودار ۱. تعداد هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران دفاع مقدس به تفکیک تخصص

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

مطالعات میدانی و مصاحبه با هنرمندان، نشان می‌دهد که بیشتر هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران دفاع مقدس، متولد این منطقه بوده و در زمان جنگ تحمیلی نیز در این

استان سکونت داشته‌اند. اغلب این هنرمندان، پیش از دوران جنگ تحمیلی، فعالیت حرفه‌ای خود را آغاز کرده بودند و به تخصص خود در این دوران و پس از آن ادامه دادند. در بین ۵۷ هنرمند شناسایی شده، تنها نام یک زن به چشم می‌خورد. این نکته می‌تواند هم نشانگر فضای مردانه و خشن دوران جنگ تحمیلی و هم نشان از فقدان اطلاعات هنرمندان بسیاری باشد که بی‌تردید گروهی از آن‌ها را زنان هنرمندی تشکیل می‌دادند که در پشت جبهه‌ها فعالیت می‌کردند؛ اما، متأسفانه هیچگونه اطلاعاتی از ایشان تا به حال به دست نیامده است (جدول شماره ۱).

جدول ۱. تبیین وضعیت هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران دفاع مقدس

ردیف	نام هنرمند	رشته تخصصی	فعالیت هنری پیش از جنگ	فعالیت هنری در دوران جنگ	فعالیت هنری بعد از جنگ	حضور در دوران جنگ	حضور در عملیات‌های جنگی	حضور در خط مقدم جبهه	جهت ثبت‌نام
۱	پرویز اقبالی	تصویرگری	✓	✓	✓	✓	×	×	استاد دانشگاه، عضو هیأت علمی گروه تصویرسازی دانشگاه شاهد
۲	عبدالغفور پورعباس	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	×	✓	استاد انجمن خوشنویسان اهواز
۳	قدرت... تاجمیرعالی	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	۶ ماه پدافند	×	خوشنویس
۴	(محمد) ناصر چوپان	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	×	×	خوشنویس، گرافیکست
۵	مسعود سرحدی	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	والفجر مقدماتی و تبلیغات سپاه پشت جبهه	×	خوشنویس

۱. در این پژوهش تنها اسامی هنرمندان متولد استان خوزستان که در زمان جنگ نیز در این استان سکونت داشته‌اند ذکر شده است. لازم به ذکر است نام تعدادی از هنرمندان به دلیل عدم همکاری و یا نبود اطلاعات کافی از آنان در این فهرست نیامده است.

ادامه جدول ۱. تبیین وضعیت هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران دفاع مقدس

ردیف	نام هنرمند	رشته تخصصی	فعالیت هنری پیش از جنگ	فعالیت هنری در دوران جنگ	فعالیت هنری بعد از جنگ	حضور در دوران جنگ	حضور در عملیات‌های جنگی	حضور در خط مقدم جبهه	وضعیت کنونی
۶	احمدرضا دقایقی	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	تبلیغات، تابلونیویسی، نقاشی	✓	خوشنویس، نوازنده تار و سه تار
۷	عبدالرحیم شرافت	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	مسئول واحد تبلیغات سپاه	✗	خوشنویس
۸	مهدی شرافت	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	در اکثر عملیات‌های جنوب و غرب کشور	✗	شهید
۹	بیژن شیرالی	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	از ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۷	✓	خوشنویس
۱۰	علی عاکف	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	به صورت نیروی تبلیغاتی	✗	خوشنویس، مداح
۱۱	منصور عطشانی	خوشنویسی	✓	✓	✓	✓	در اکثر عملیات‌ها	✓	شهید
۱۲	غلامعلی جهانی مقدم	طراح گرافیک	✓	✗	✓	✓	کارهای تبلیغاتی	✓	فاقد اطلاعات
۱۳	عبدالرضا چارنی	طراح گرافیک	✓	✓	✓	✓	✗	✗	گرافیک و خوشنویس، عضو هیأت علمی گروه ارتباط تصویری دانشگاه شاهد
۱۴	عبدالرضا حیاتی	طراح گرافیک	✓	✓	✓	✓	✗	✗	نویسنده، خطاط، نقاش، کارگردان
۱۵	کوروش (رضا) حقیقی	طراح گرافیک	✓	✓	✓	✓	✓	✓	عکاس
۱۶	مرتضی دهداری	طراح گرافیک	✓	✓	✓	✓	✓	✓	عکاس

فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۶، شماره ۲، شماره پیاپی (۳۲)، تابستان ۱۳۹۹

ادامه جدول ۱. تبیین وضعیت هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران دفاع مقدس

ردیف	نام هنرمند	رشته تجسمی	فعالیت هنری پیش از جنگ	فعالیت هنری در دوران جنگ	فعالیت هنری بعد از جنگ	حضور در دوران جنگ	حضور در عملیات های جنگی	حضور در خط مقدم جبهه	ویسیت کجونی
۱۷	احد روانجو	طراح گرافیک	✓	✓	✓	✓	✓	*	گرافیک
۱۸	سعید فراتصه	طراح گرافیک	*	✓	✓	✓	✓	✓	عکاس
۱۹	مرتضی گچ کوب	طراح گرافیک	✓	✓	✓	✓	✓	*	نقاش، طراح
۲۰	منصور واحدی	طراح گرافیک	✓	✓	✓	✓	به عنوان خبرنگار و عکاس	*	فوت شدند
۲۱	مهرزاد ارشادی	عکاسی	✓	✓	✓	✓	✓	به عنوان عکاس جنگ	عکاس و فعال فرهنگی
۲۲	تیمور آرمان	عکاسی	✓	✓	✓	✓	آموزش دهنده نظامی	✓	عکاس خبری و فیلمبردار
۲۳	مهدی (حسین) چوپدار	عکاسی	*	✓	✓	✓	✓	عکاس	شهید
۲۴	سید محمد حجاری	عکاسی	✓	✓	*	✓	✓	✓	فاقد اطلاعات
۲۵	فرهود حقی	عکاسی	✓	✓	✓	*	عکاسی جهت برآورد خسارات جنگ در دوران دفاع مقدس	*	عکاس صنعتی
۲۶	رضا خداری	خبرنگاری و عکاسی	✓	✓	✓	*	✓	*	عکاس، استاد دانشگاه، روزنامه نگار و خبرنگار
۲۷	محسن راستانی	عکاسی	✓	✓	✓	✓	✓	✓	عکاس
۲۸	ناصر درخشان	عکاسی	✓	✓	✓	✓	عملیات کربلای ۵	✓	فاقد اطلاعات

ادامه جدول ۱. تبیین وضعیت هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران دفاع مقدس

ردیف	نام هنرمند	رشته تخصصی	فعالیت هنری پیش از جنگ	فعالیت هنری در دوران جنگ	فعالیت هنری بعد از جنگ	حضور در دوران جنگ	حضور در عملیات‌های جنگی	حضور در خط مقدم جبهه	وضعیت کنونی
۲۹	هوشنگ سلامت	عکاسی	✓	✓	✓	✓	✓	✓	عکاس
۳۰	مرتضی سمندی‌زاده شوشتری	عکاسی	✓	✓	✓	✓	عملیات کربلای ۵	✓	فاقد اطلاعات
۳۱	عبدالباقی شولی	عکاسی	×	✓	×	✓	✓	✓	عکاس، خطاط، نقاش، طراح، فیلمبردار
۳۲	هادی طارش	عکاسی	×	✓	×	✓	عکاس جنگ، فعال در پشت جبهه به‌عنوان امدادگر در هلال احمر	×	عکاس
۳۳	احمد علیزاده نوحی	عکاسی	✓	✓	✓	✓	✓	✓	عکاس
۳۴	جاسم غضبانیپور	عکاسی	✓	✓	✓	✓	✓	حضور در اکثر عملیات‌ها به‌عنوان عکاس	عکاس
۳۵	کاوه گلستان	عکاسی	✓	✓	✓	✓	✓	حضور در اکثر عملیات‌ها به‌عنوان عکاس	فوت شدند
۳۶	علیرضا گلابیان	عکاسی	✓	✓	✓	عکاس جنگ	✓	حضور در اکثر عملیات‌ها	کارهای تبلیغاتی
۳۷	عبدالمحمد منصورزاده	عکاسی	✓	✓	✓	عکاس جنگ در ستاد تبلیغات جنگ	✓	حضور در اکثر عملیات‌ها	عکاس
۳۸	ابراهیم هاشمی	عکاسی	✓	✓	✓	✓	✓	×	فوت شدند

فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۶، شماره ۲، شماره پیاپی (۲۲)، تابستان ۱۳۹۹

ادامه جدول ۱. تبیین وضعیت هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران دفاع مقدس

ردیف	نام هنرمند	رشته تخصصی	فعالیت هنری پیش از جنگ	فعالیت هنری در دوران جنگ	فعالیت هنری بعد از جنگ	حضور در دوران جنگ	حضور در عملیات‌های جنگی	حضور در خط مقدم جبهه	ویسیت تجزیه
۳۹	مسعود ضیایی زردخشویی	طراح کاریکاتور	✓	✓	✓	✓	×	×	کاریکاتوریست
۴۰	سیاوش زرین آبادی	طراح کاریکاتور	✓	✓	✓	✓	✓	✓	نویسنده‌گی و کارگردانی، کاریکاتوریست، فیلمساز پویانمایی، کارتون
۴۱	سیدنظام‌الدین امامی‌فر	نقاشی	✓	✓	✓	✓	✓	✓	نقاش و گرافیسیت، هنر جدید، هنر نوری، عضو هیأت علمی گروه ارتباط تصویری دانشگاه شاهد
۴۲	سیدحیب‌الله... آذرنگ	نقاشی	✓	✓	✓	✓	×	فاقد اطلاعات	نقاش
۴۳	سید احمد آذرنگ	نقاشی	✓	✓	✓	✓	×	فاقد اطلاعات	نقاش
۴۴	محمد هاشم بدری	نقاشی	✓	✓	✓	✓	×	فرمانده تانک‌های چیتفن به‌عنوان نجات غریق در باشگاه افسران	جانبا، نقاش
۴۵	یوسف برتینا	نقاشی	✓	✓	✓	✓	✓	طریق‌القدس	شهید
۴۶	قاسم بخشی	نقاشی	✓	✓	✓	✓	✓	✓	نقاش، خوشنویس
۴۷	حمید رضا پوربهرامی	نقاشی	✓	✓	✓	×	×	×	نقاش
۴۸	عبدالمجید حسینی‌راد	نقاشی	✓	✓	✓	✓	×	×	نقاش، پژوهشگر

ادامه جدول ۱. تبیین وضعیت هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران دفاع مقدس

ردیف	نام هنرمند	رشته تخصصی	فعالیت هنری پیش از جنگ	فعالیت هنری در دوران جنگ	فعالیت هنری بعد از جنگ	حضور در دوران جنگ	حضور در عملیات‌های جنگی	حضور در خط مقدم جبهه	وضعیت کنونی
۴۹	عبدالرضا رابطنی	نقاشی	✓	✓	✓	✓	✓	×	فوت شدند
۵۰	اسماعیل زرین	نقاشی	✓	✓	✓	✓	حضور در سپاه	×	نقاش
۵۱	بهنام شهریاری	نقاش، خطاط	×	✓	✓	×	×	×	نقاش، خطاط
۵۲	سیروس مقدم	نقاشی	✓	✓	✓	×	×	×	نقاش، کارگردان
۵۳	علی لیمنواتی	نقاشی	✓	✓	✓	✓	×	×	نقاش
۵۴	محمدحسین ماهر	نقاشی	✓	✓	✓	✓	×	×	نقاش
۵۵	بهروز مرادی قهدریجانی	نقاشی	✓	✓	×	✓	×	×	شهید
۵۶	مرضیه ملک‌پیشه	نقاشی	✓	✓	✓	✓	×	×	نقاش، خوشنویس
۵۷	هوشنگ شاهین‌زاده	مجسمه‌ساز	✓	✓	✓	✓	×	×	مجسمه‌ساز، طراح و سازنده اسباب‌بازی‌های دست‌ساز، پژوهشگر

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

بررسی‌ها نشان می‌دهد بیش از ۶۶ درصد از هنرمندان در عملیات‌های جنگی دفاع از میهن در مدت‌زمان محدودی شرکت کرده و حدود ۴۷ درصد از آنان نیز در خط مقدم جبهه حضور داشته‌اند که از این میان ۴ نفر به درجه شهادت نائل آمدند. سایر افراد، تنها برای انجام کارهای تبلیغاتی و هنری در منطقه و یا پشت جبهه‌ها حضور داشتند که گروه عکاسان (به دلیل حساسیت کار آنان که باید در نزدیکترین خطوط مقدم برای ثبت لحظات حاضر می‌بودند) بیشترین حضور را در بین گروه‌ها به خود اختصاص داده‌اند. در بین این عکاسان افراد خاصی برای عکاسی در مناطق جنوب حضور داشتند که برعکس دیگر افراد هدفشان عکاسی از

رزمندگان، مردم، شهدا و خرابی‌های جنگ نبود، بلکه، در پایان حملات برای برآورد خسارات به مناطق مذکور مراجعه کرده و به عکاسی می‌پرداختند. برخی دیگر از این عکاسان ناشناخته در دوران جنگ تحمیلی، عکاسی از مناطق جنگی و مواضع دشمن را به‌عهده داشتند. به این روش عکاسی، عکاسی مورب می‌گفتند که به لحاظ محرمانه‌بودن این نوع عکاسی، در مورد این افراد و نحوه فعالیت آنان اطلاعات چندانی یافت نشد؛ تنها می‌توان به حضور قطعی این افراد در آن دوران اشاره کرد (سمندی‌زاده شوشتری، ۱۳۹۸). باتوجه به این دستاورد می‌توان به کاربرد متفاوت عکاسی در آن دوران پی برد که علاوه بر پرداختن به جنبه خبری و فرهنگی این موضوع در دوران دفاع مقدس، کاربرد دیگر این شاخه از هنر در رابطه با موارد محرمانه را برای ما آشکار می‌سازد. سایر هنرمندان همانند نقاشان، خوشنویسان و دیوارنگاران در مناطقی دورتر از خط مقدم و یا پشت صحنه به فعالیت می‌پرداختند. در سنجش وضعیت کنونی هنرمندان رشته‌های تجسمی استان خوزستان نیز اطلاعات قابل توجهی به دست آمد. از میان همه هنرمندان در تمامی گروه‌ها بیش از ۷۵ درصد به فعالیت هنری خود در دوران پس از جنگ به صورت حرفه‌ای ادامه دادند که امروزه تعدادی از آنان در جایگاه هنرمندان سرشناس کشور قرار دارند.

– تأثیر جنگ تحمیلی بر آثار هنرمندان استان خوزستان

پس از جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز در رابطه با شناسایی هنرمندان خوزستانی، آثار بیشتر این هنرمندان شناسایی و موردبررسی قرار گرفت؛ اما، امکان معرفی و پرداختن به تمامی آثار وجود نداشت. از این‌رو، از بین رشته‌های هنر تجسمی، رشته‌های ترسیمی نقاشی و تصویرگری با تأکید بر هنرمندان شاخص آن مدنظر قرار گرفت که به دلیل حضور این هنرمندان در دوران دفاع مقدس و خلق آثار مرتبط با موضوع برای آرایه انتخاب شدند و درباره بقیه تنها به نام آن‌ها اکتفا شد. در آثار منتخب این هنرمندان به‌وضوح حس و حال دوران دفاع مقدس مشاهده می‌شود که در واقع از اهداف مهم این مقاله است؛ زیرا، به تأثیر جنگ بر آثار این هنرمندان در دوران دفاع مقدس پرداخته شده است. بدین‌ترتیب، جامعه موردبررسی عبارت است از:

– پرویز اقبالی (تصویر شماره ۱)

– سیدنظام‌الدین امامی فر (تصویر شماره ۲)

- محمدهاشم بدری (تصویر شماره ۳)

- عبدالرضا رابطی (تصویر شماره ۴)

- سیروس مقدم (تصویر شماره ۵)

مبانی تحلیل

یکی از مهم‌ترین اهداف این پژوهش، بررسی ویژگی‌های کیفی آثار هنرمندان تجسمی استان خوزستان و بازتاب رویداد جنگ در آثارشان است. از آنجایی که جنبه‌های نشانه‌شناسی به‌وفور در این آثار به چشم می‌خورد، به تحلیل در این زمینه نیز پرداخته خواهد شد. همچنین، توجه به عناصر بصری آثار، از نظر موضوع، تکنیک، سبک، کاربست عناصر بصری و ترکیب‌بندی نیز از اهداف این بخش است. این اصول به ترتیب بررسی عبارت‌اند از: موضوع اثر، نوع کارکرد اثر هنری (نقاشی، طراحی، تصویرسازی کتاب، اینستالیشن، حجم، هنر مدرن، و غیره)، سبک هنری اثر (واقع‌گرا، برداشت‌گرایی، فراواقع‌گرایی و غیره)، عناصر بصری (خط، رنگ، شکل، تون، الگو، بافت و فرم)، ترکیب‌بندی (هماهنگی و رابطه اجزا، نوع ساختار، وحدت و تنوع).

تحلیل آثار

تصویر شماره ۱ اثر پرویز اقبالی: «جنگ یا صلح» عنوان یکی از آثار تصویرسازی شده توسط پرویز اقبالی در سال ۱۳۶۲ است که از جمله اولین کارهای اقبالی در دوران جنگ نجمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران به‌شمار می‌آید. وجود سه گونه تیپ شخصیتی در تصویر داستان با سنین مختلف در دوران پر از تنش جنگ تحمیلی که هرکدام در حال انجام کاری هستند، داستان را به سمت‌وسوی موضوع و درگیری مشترکی هدایت می‌کند که حکایت از چیره‌شدن فضای حاکم بر زوایای مختلف زندگی آن دوران است. بخش اصلی تصویر که فضای بیشتری را به خود اختصاص داده، بازی کودکان چهار پسرچه در پیش‌زمینه تصویر است که در حال تفنگ‌بازی بوده و سروصدای مربوط به فضای تداوی‌کننده جنگ را به همراه دارد که بر روی سیمان، ماسه و آجرهای ریخته‌شده روی زمین به شبیه‌سازی جنگ و در پی داشتن ویرانی کمک زیادی کرده است. در بالای تصویر در هر دو گوشه سمت راست و چپ تصویر دو مرد نشان داده می‌شود. یکی مسلح با تصویرسازی شرایط بمباران و آتش‌سوزی در

پشت سرش که نشان از جنگی واقعی دارد و با حالت فریاد و اشاره دست به هجوم علیه دشمن و مقاومت دیگر سربازان دلالت دارد. دیگری در طرف مقابل، مردی را تصویر کرده که سرش را از پنجره خانه بیرون آورده و بر سر کودکان درحال بازی فریاد می‌زند. از طرفی دیگر با همان چهره عصبانی و حرکت دست و گره کردن مشت‌های خود برخلاف حالت سرباز، انزجار خود را از نوع بازی کودکان فریاد می‌کشد و از آن‌ها می‌خواهد که برای یکبار هم که شده به جای بازی جنگ، بازی دوستی با هم انجام بدهند؛ چراکه، طولانی شدن جنگ خستگی و خشونت را به دنیای کودکان و حتی بزرگ‌ترها وارد ساخته بود. به نظر می‌رسد، مرد همسایه هیچ‌گونه تعهدی نسبت به میهن خود ندارد و تنها افراد خاصی به جنگ با دشمن می‌روند و او از دنیای جنگ حاکم بر کشور بی‌اطلاع است؛ در حالی که با کمی دقت، متوجه می‌شویم که با رویکردی متفاوت سعی در ایجاد صلح و آرامش حتی با فریادکشیدن بر سر کودکان دارد و از آن‌ها می‌خواهد که با هم رفیق باشند و به جای جنگ، صلح را بازی کنند. با ارسال این پیام به مخاطب، سعی در ایجاد صلح و آرامش برای کودکان هر دو کشور دارد. استفاده از خطوط نرم و سیال در تصویر کودکان، فضای متفاوت را درمقابل خطوط مهیج و پس‌زمینه پر از انرژی و پرتلاطم مرد همسایه و سرباز رقم می‌زند. چرخش رنگ‌های گرم و پرحرارت در تمام تصویر، حضور رنگ‌های قرمز، سبز، زرد، آبی و سفید که هر کدام حامل نماد و معنای ارزشی در نمایش هنر متعهدانه جنگ بوده، درنهایت به ایجاد فضای مشترک، در دنیای واقعی و خیالی کودکان کمک کرده است.

تصویر شماره ۲ اثر سیدنظام‌الدین امامی فر: «دزفول در آتش» یکی از آثار سیدنظام‌الدین امامی فر است که در زمان بمباران دزفول زادگاه ایشان به تصویر درآمد. در این اثر، به آتش کشیده شدن شهر دزفول از شهرهای قدیمی و با اصالت خوزستان و تخریب اماکن قدیمی، مذهبی و تاریخی نقش بسته که نشان از تصویری مبهم از آرامگاه‌ها و پل قدیمی به همراه خانه‌های مردم است که هر سه عنصر در کنار هم در سرتاسر تصویر از سمت راست به چپ دیده می‌شود. تصویر در یک اکسپرسیون شدید از آتش که نمایشی از رنگ‌های روشن و گرم را به همراه دارد، قرار گرفته است. در سمت راست تصویر، نور سبزرنگ که بر سردر بنا تابیده جای گرفته و گویای امید و رهایی، در پی آتش افروخته شده است. این روشنایی و تیرگی ایجادشده در تصویر بر پیام مفهومی تابلو در به تصویر درآمدن اماکن مقدس و

معماری‌های قدیمی و ارزشی اشاره داشته و از نمونه نماد و نشانه‌های رایج در هنر متعهد پس از انقلاب، در زنده نگه داشتن ارزش‌های آرمانی و اسلامی مردمان سرزمین ایران است. فضای کار، واقع‌گرایی دوران جنگ را نشان می‌دهد که با استفاده از معنا و نمادهایی همچون مسجد، اماکن قدیمی و مذهبی، حقایق و مفاهیم بی‌شماری را به صورت نماد و نشانه‌های رایج در هنر متعهد به نمایش درآورده است. استفاده از رنگ قرمز، سبز و زرد در این نقاشی هر کدام نمادی از باورهای مردمی است که نقاش به بهترین شکل ممکن آن را نشان داده است. رنگ قرمز که نشان از قیامت، خون شهیدان و گل لاله، در کنار رنگ زرد که نمادی از خورشید و زندگی شهدا در بهشت همراه با رنگ زرد که به امید رویش دوباره، فناپذیری، رستاخیز و محشر است، به زیبایی معنایی و مفهومی اثر افزوده و در نهایت تصویری چشم‌نواز را نشان می‌دهد.

تصویر ۱. جنگ یا صلح اثر پرویز اقبالی؛ تکنیک: روان نویس، آبرنگ، گواش؛ اندازه رحلی، ۱۳۶۲ (آرشیو جنگ حوزه هنری تهران)

تصویر ۲. دزفول در آتش، اثر سید نظام‌الدین امامی فر؛ تکنیک: رنگ و روغن؛ ابعاد: ۱۲۰×۱۰۰، ۱۳۶۶ (آرشیو هنرمند)

تصویر شماره ۳ اثر محمدهاشم بدری: «مهاجرت» نام یکی از آثار دوران جنگ استاد بدری است که در گیرودار جنگ تحمیلی از مهاجرت مردم از زادگاه خویش به تصویر درآمده است. تصویر اصلی دو نفر را که سوار موتور و یا دوچرخه در حال گریزند، نشان می‌دهد. در حالی که نگاهشان باتوجه به حالت و فرم رنگی ایجادشده به پشت سر خود است که ترک زادگاه را برای ایشان سخت می‌گرداند. اثر در یک اکسپرسیون شدید شکل گرفته است. تضاد تیرگی و روشنایی بین افراد و پس‌زمینه، خط‌های قوی و فرم‌های منحنی و مورب در مقابل فرم‌های شکسته‌شده عمودی و ایستا، نمادی از محرومیت و مظلومیت مردم در ناتوانی از ادامه زندگی در زادگاه و شهر خود بوده که منجر به ایجاد فضایی محرک و پویا و پر از تنش با استفاده از رنگ سفید در پس‌زمینه شده و نمادی از امید به بازگشت حیات در رگ‌های مردم و شهر است. استفاده از رنگ‌های پویا به همراه اغراق و اعوجاج در به‌کارگیری خطوط، به نگرانی، تشویش و مشکلات روحی و روانی هنرمند اشاره می‌کند که ناشی از دغدغه‌های وی نسبت به وضعیت حاکم بر سرزمینش است و از این طریق، رسالت خود را در نمایش آرمان‌های دینی و متعهدانه چه با استفاده از خطوط و چه با به‌کارگیری رنگ در جهت بازگود کردن هویت ملی انجام می‌دهد. هیجان حاکم، به حضور نیروهای مردمی و خودجوش اشاره دارد که بیانگر تعهدات ارزشی و آرمانی مردم در حفظ و نگهداری از سرزمینشان است. درواقع، استفاده از نیروی مردمی و اشاره به جریان اجتماعی در این اثر به حرکت‌های مردمی و جهت‌دار تأکید دارد.

تصویر شماره ۴ اثر عبدالرضا رابطی: «وداع» نام اثری است که در اواخر دوران جنگ تحمیلی خلق شد. این اثر، حال‌وهوای روزهای جنگ را تداعی می‌کند. این اثر، نوعی نقاشی خط هم محسوب می‌شود که در سال‌های آخر جنگ اجرا شد. تصویر اصلی اثر، دو سرباز را نشان می‌دهد که شانه‌به‌شانه هم در حال حرکت و گذر از دنیای مادی به دنیای معنوی و شهادت هستند و تمام مرکز کادر را به خود اختصاص داده‌اند. فضای اثر با اکسپرسیونی شدید در نوع رنگ‌گذاری و استفاده از خطوط قوی و پرکنتراست که حرکت و تضاد در فرم و رنگ و تیرگی و روشنایی، آن را در بر گرفته، همراه است. وجود فرم‌های عمودی در قامت هر دو سرباز به‌عنوان بخش اصلی اثر و همچنین، فرم‌های مورب و منحنی که چه به‌صورت خطوط در تمام کار دیده می‌شوند و چه به‌صورت نوشته روی لباس سرباز

سمت راست دیده می‌شوند، به هیجان تابلو افزوده است. در ساختار خلق این اثر، شاهد ورود عواطف و احساسات هنرمند به‌عنوان عصارهٔ تکمیل‌کنندهٔ اثر در نمایش نمادهای ارزشی و آرمانی بوده که جزو ملاک‌های ارزش‌گذاری در هنر دفاع مقدس و بیانگر تمایل جدی هنرمند به امور ارزشی و تعهد هنری پیرامونش است. استفاده از خطوط پر انرژی و محکم به‌همراه رنگ‌های تند اثری تکان‌دهنده را می‌آفریند که این عناصر در ارتباط با هم ترکیب‌بندی فعال و خاص اثر را به‌همراه داشته و کیفیت و قدرت تأثیرگذاری آن را تعیین می‌کند. فضای کلی اثر گذشته از حالت غم‌انگیز و تاریک‌بودن آن، به دلیل رنگ‌های منتخب آن‌هم با نور روشن و سفیدی که از پشت سر آن‌ها در حال تابیدن است، رنگ‌مایهٔ عرفانی به خود گرفته و تضاد رنگی قدرتمندی از تاریکی و روشنایی در مواجهه با واژهٔ عشق که به‌صورت بافت روی لباس سرباز تکرار شده را نمایان می‌سازد. باتوجه به تنوع در کاربرد خطوط و هماهنگی بین اجزای تشکیل‌دهندهٔ تصویر، وحدت در کثرت، تنوع اندازه، تناسبات، کیفیت و جهت آن‌ها، جذابیت عاطفی و بصری چشم‌گیری در اثر تولید کرده است.

تصویر ۴. وداع، اثر عبدالرضا رابطی؛ تکنیک: اکریلیک؛ ابعاد: ۱۳۰×۹۰، سال‌های آخر جنگ تحمیلی (آرشو هنرمند)

تصویر ۳. مهاجرت اثر محمدهاشم بدری؛ تکنیک: رنگ روغن، ابعاد: ۳۵×۲۵، ۱۳۶۰ (آرشو هنرمند)

تصویر شماره ۵ اثر سیروس مقدم: «دفاع» نام یکی از آثار سیروس مقدم است که در سال ۱۳۶۰ خلق شد و روایتی از صحنه نبرد و دفاع رزمندگان ایرانی را نشان می‌دهد. تصویر کلی اثر، هنر مقاومت در برابر تجاوز را تداعی کرده که در کنار صحنه‌های تلخ ترک کردن شهر توسط کودکان و زنان، سربازان متعهد میهن را نشان می‌دهد که برای دفاع از زادگاه خود به داخل شهر روانه می‌شوند و با همان شدت و همبستگی دوران انقلاب در جهت حفظ باورهای مردمی و زنده نگه داشتن اصول ارزشی گام برمی‌دارند. این باورها و ارزش‌ها را در این اثر، نقاش به درستی در جهت حفظ تعهد هنری خود به میهن و زادگاهش نشان داده است. حضور نیروهای مردمی، نظامی و خودجوش در قسمت بالای سمت چپ تصویر که حرکتی رو به جلو دارند، در کنار حضور زن و فرزند و سربازی که با حرکت دست خود نگاه زن را به سمت حادثه رخ داده شده هدایت می‌کند که با جهت حرکت برعکس دود سیاه و نگاه کودک به خارج از کادر، تضادی موزون و هماهنگ با موضوع را پیش روی مخاطب قرار می‌دهد؛ در نهایت، مخاطب را به بررسی تمامی محتوای کار فرا می‌خواند. تصویر در حالت اکسپرسیون شدید در طراحی و نوع استفاده از خطوط اجرا شده که تلاش هنرمند را در نشان دادن محتوا و موضوع در جهت رسیدن به هویت ملی و مردمی که نسبت به فرم و دیگر عناصر در اولویت قرار می‌گیرند، به تصویر می‌کشد.

تصویر ۵. دفاع اثر سیروس مقدم؛ تکنیک: نقاشی خط؛ ابعاد: ۲۰*۱۵ سانتیمتر، ۱۳۶۰

(آرشیو جنگ حوزه هنری تهران)

تحلیل یافته‌ها

پس از معرفی جامعه موردبررسی که شامل پنج هنرمند تصویرساز و نقاش خوزستانی می‌شد، بررسی ویژگی‌های کیفی و تحلیل چگونگی کاربست عناصر بصری آثار منتخب این هنرمندان صورت گرفت. در بخش تحلیل آثار، تشریح تصویر کلی با تأکید بر اصول عناصر بصری، رعایت اصول ترکیب‌بندی، نحوه ارتباط عناصر با هم در کادر جهت نشان دادن محتوا و موضوع مدنظر قرار گرفت که در هر کدام از آثار شرح داده شد. از جمله نکات برجسته و مرتبط با رویداد جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران در این آثار، توجه به بخش اجتماعی متأثر از جنگ بوده که در هر کدام از آثار این افراد از جنبه خاصی به آن توجه شده است و می‌توان به بازی جنگ کودکان، خرابی مساجد و اماکن مقدس، مهاجرت مردم، عزیمت رزمندگان و هجوم به زادگاه و جنگ‌زدگی مردم اشاره کرد. از این طریق، به تأثیرات روحی و روانی جنگ در چگونگی خلق اثر پی برده می‌شود. از دیگر نتایج این پژوهش، شناسایی رابطه تصویر با روحیه هنرمندان بوده و صرفاً به جنبه‌های زیباشناختی آثار اکتفا نشده است. آنچه به‌وضوح مشهود است کاربرد نمادپردازی در تمام این آثار بوده که هنرمند با نمایش عناصر نمادینی همچون رزمنده، اسلحه، اماکن مقدس، شهید، سربند، صف مردمی، پنجره، اسلحه و کاربست دقیق رنگ‌ها، توانسته مفاهیم و آرمان‌های انقلابی و دفاع مقدس را به خوبی نمایش دهد. جدول شماره ۲ خلاصه یافته‌های به‌دست آمده از هر حوزه مطالعاتی است.

جدول ۲. تحلیل ویژگی‌های کیفی آثار منتخب هنرمندان تجسمی استان خوزستان در

دوران جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران

نام هنرمند	نام اثر	سال خلق اثر	شماره تصویر	موضوع	رسانه	تکنیک	سبک	کاربست عناصر بصری	ترکیب‌بندی	نمادپردازی
پرویز اقبالی	جنگ یا صلح	۱۳۶۲	۱	حماسی / روایی (جنگ)	تصویر سازی کتاب	آبرنگ / اکولین / گواش / روان‌نویس	واقع‌گرایی	خط / سطح / بافت / رنگ / فرم / شکل / ترکیب‌بندی	غیرمتمرکز و پویا	رزمنده، اسلحه
سید نظام‌الدین امامی‌فر	دزفول در آتش	۱۳۶۶	۲	حماسی / روایی (جنگ)	نقاشی	رنگ و روغن	رومانتیسیم	خط / بافت / رنگ / فرم / شکل / ترکیب‌بندی	غیرمتمرکز و پویا	اماکن مقدس (مسجد)
محمد هاشم بدری	مهاجرت	۱۳۶۰	۳	روایی (جنگ)	نقاشی	رنگ و روغن	اکسپرسیونیسم	خط / بافت / رنگ / فرم / شکل / ترکیب‌بندی	متمرکز و ایستا	نمادهای بصری (رنگ)
عبدالرضا رابطی	وداع	سال‌های آخر جنگ	۴	روایی (جنگ)	نقاشی	اکریلیک	اکسپرسیونیسم	خط / بافت / رنگ / فرم / شکل / ترکیب‌بندی	متمرکز و ایستا	شهید، سربند
سیروس مقدم	دفاع	۱۳۶۰	۵	انقلابی	طراحی	مداد / زغال	اکسپرسیونیسم	خط / بافت / رنگ / فرم / شکل / ترکیب‌بندی	غیرمتمرکز و پویا	صف مردمی، اسلحه، پنجره

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

نتیجه‌گیری

هدف نخست این پژوهش، شناسایی هنرمندان تجسمی استان خوزستان در دوران جنگ هشت ساله رژیم بعث عراق علیه ایران بود که زاده این سرزمین بوده و در دوران جنگ در این منطقه به فعالیت هنری می‌پرداختند. بر این اساس، مطالعات میدانی گسترده‌ای انجام شد که نهایتاً، منجر به شناسایی تعداد ۵۷ هنرمند در رشته‌های اصلی هنرهای تجسمی استان خوزستان شامل تصویرگری، خوشنویسی، طراحی گرافیک، عکاسی، طراحی کاریکاتور، نقاشی و مجسمه‌سازی در زمان دفاع مقدس شد. اطلاعاتی همچون نام هنرمندان، رشته تخصصی، مدت‌زمان حضور در استان خوزستان و در دوران جنگ تحمیلی، حضور یا عدم حضور در عملیات‌های جنگی و یا در خط مقدم جبهه مورد بررسی قرار گرفت. مطالعات این بخش نشان می‌دهد که بیشترین اطلاعات از هنرمندان رشته عکاسی موجود بوده و متأسفانه از بقیه رشته‌ها کمتر نشانی باقی مانده است. حداقل حضور هنرمندان زن نیز بیانگر

رویکرد مردانه هنرهای تجسمی استان خوزستان در زمان جنگ تحمیلی است. بخش نهایی این پژوهش به بررسی تأثیر جنگ بر آثار هنرمندان تجسمی استان خوزستان اختصاص داشت. این بخش، جامعه بررسی خود را معطوف به آثار پنج هنرمند تجسمی برجسته خوزستانی نموده که در رشته‌های نقاشی و تصویرسازی فعالیت دارند. تحلیل آثار این هنرمندان براساس مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی و عناصر بصری، ابعاد روان‌شناختی و اجتماعی جنگ و تأثیر وارد شده بر هنرمندان صورت گرفت. در پایان، این نتیجه دریافت شد که این هنرمندان برای ترویج آیین‌های دینی و ارزشی خود گام نهادند و با خلق آثاری متعهدانه که برگرفته از دغدغه‌های اصلی خویش و درد و رنج مردمان سرزمینشان بود، به خلق آثاری متناسب با زمان خود دست زدند. در میان این آثار، تصویر شهدا (رزمندگان)، ترسیم شهرهای ویران شده و مردم جنگ‌زده به خوبی آشکار است. کاربرد نمادهایی از قبیل پرنده، چفیه، گل لاله و شهید که از شاخصه‌های هویتی و مردمی است، هنرمند را متعهد به ارزش‌های دینی و میهنی قلمداد می‌کند. وجه پیام‌رسانی و مضمونی آثار ایشان که برگرفته از مشارکت‌های مردمی و خودجوش در کمک به هموعان است گویای تعهد آنان به زادگاهشان است. هنرمندان متعهد خوزستان با همان دیدگاه ارزشی و متعهدانه خود و با استفاده از روش‌های مبتکرانه خود به ترسیم وقایع جنگ پرداختند و در عین حال به تقویت روحیه رزمندگان و همراهی و همدردی با مردمان سرزمینشان همت گماردند.

فهرست منابع

- افشاری فرکی، مرتضی (۱۳۷۳). «بررسی مواضع در نقاشی انقلاب و جنگ»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد نقاشی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- جان‌بزرگی، سعید (۱۳۷۶). «عکاسان ایرانی و جنگ تحمیلی»، پایان‌نامه کارشناسی عکاسی، دانشگاه هنر، تهران.
- حداد عادل، غلامعلی (۱۳۸۸). «دانشنامه جهان اسلام»، جلد ۱۶، انتشارات بنیاد دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- حسینی، سیداحمد (۱۳۷۲). «با عکاسان جنگ». پایان‌نامه کارشناسی عکاسی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
- حلیمی، محمد حسین (۱۳۷۹). اصول و مبانی هنرهای تجسمی. انتشارات احیای کتاب.
- خیراله‌زاده وزری، مارینا (۱۳۹۴). «بررسی عناصر نمادین در نقاشی دوران جنگ تحمیلی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- رهبر، عباسعلی، امیدپور، سجاد و نازاریان، محمدهاب (۱۳۹۶). درآمدی بر رابطه سیاست و زندگی روزمره در ایران؛ نمونه‌پژوهی جنگ شهرها، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال هفتم، شماره ۲۵، صفحات ۸۸-۸۳.
- رید، هربرت ادوارد (۱۳۷۴). معنی هنر، ترجمه نجف دریابندری، نشر شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- فرج، بهرام (۱۳۷۳). «بررسی آثار حماسی، جنگی نقاشی ایران مخصوصاً دوره دفاع مقدس»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- فولادوند، محمد مهدی (۱۳۴۸). نخستین درس زیباشناسی، انتشارات دهخدا، تهران.
- قاضی‌زاده، خشایار (۱۳۹۳). نشانه‌های هویتی در آثار نقاشی دیواری با مضمون شهدا در شهر تهران؛ مجموعه مقالات سومین دوسالانه ملی دیوارنگاری شهری شاه‌دانشهر، دوره سوم، صفحات ۲۰۸-۱۸۷.
- کشمیرشکن، حمید (۱۳۹۴). هنر معاصر ایران ریشه و دیدگاه‌های نوین، انتشارات نظر.

- گذاری، اکبر (۱۳۸۴). «عکاسان جنگ آبادان و خرمشهر (احمد علیزاده نوحی، مهرزاد ارشدی، جاسم غضبانپور)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
- محمودی، زهرا (۱۳۹۰). «نگرشی تحلیلی بر آثار نقاشی دیواری دفاع مقدس». پایان‌نامه کارشناسی ارشد نقاشی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- مردانی اقدم، مهدی (۱۳۸۸). «بررسی عکاسی جنگ تحمیلی در ایران با رویکرد لحظه قطعی برسون». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
- مرادی، مهرداد (۱۳۸۸). «تأثیر جنگ تحمیلی بر روند عکاسی مستند ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
- مسعودی، غلامرضا (۱۳۸۸). «چهل شاهد اولین گروه بسیجی خبرنگار جنگ». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- یوزباشی، عطیه و انصاری، حمیده (۱۳۹۳). نماد و نشانه‌شناسی دیوارنگاری‌های شاهدان شهر، انقلاب اسلامی و دفاع مقدس (فرهنگ ایثار و شهادت). مجموعه مقالات سومین دوسالانه ملی دیوارنگاری شهری شاهدان شهر، دوره سوم، صفحات ۳۹۶-۳۸۱.

پایگاه‌های اینترنتی

- خبرگزاری تسنیم (فرهنگی، ادبیات و نشر)، دوربینی که در دوره بی‌پلاکی برای گمنام‌نماندن شهدا کار می‌کرد، قابل‌بازبایی در پایگاه اینترنتی <https://tn.ai/145091>. تاریخ بارگذاری: ۱۳۹۲/۰۶/۳۰، تاریخ برداشت: ۱۳۹۸/۰۴/۱۰.
- باشگاه خبری تحلیلی شوشان، عزیزیه، ندا و جابری‌راد، مانده، دکتر حسینی‌راد با دستانی پر از حجم و رنگ و نور، قابل‌بازبایی در پایگاه اینترنتی <http://www.shooshan.ir/fa/news/19100>. تاریخ بارگذاری: ۱۳۹۳/۰۴/۰۳، تاریخ برداشت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۳.
- پایگاه اینترنتی مرکز هنرهای تجسمی حوزه هنری، نیم‌نگاه: سیروس مقدم قابل‌بازبایی در پایگاه اینترنتی [tajasomi.ir > fa > pages > newsdetail > 38578](http://www.tajasomi.ir/fa/pages/newsdetail/38578)، تاریخ بارگذاری: ۱۳۹۸/۰۵/۰۲، تاریخ برداشت: ۱۳۹۸/۰۵/۱۸.

مطالعات میدانی

- بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس اهواز، زمان: ۱۳۹۷/۰۴/۲۴.
- بسیج هنرمندان اهواز، زمان ۱۳۹۷/۰۴/۲۴.
- اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی اهواز، زمان: ۱۳۹۷/۱۲/۲۰.
- اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خوزستان، زمان: ۱۳۹۸/۰۵/۱۹.
- بنیاد فرهنگی روایت فتح (انجمن دفاع مقدس - بخش عکاسان و هنرهای تجسمی - تهران)، زمان: ۱۳۹۸/۰۴/۲۴.
- حوزه هنری استان تهران - معاونت آموزش و پژوهش، زمان: ۱۳۹۸/۰۴/۲۴.
- کتابخانه حوزه هنری تهران - بخش جنگ، زمان: ۱۳۹۸/۰۵/۰۶.
- کتابخانه مجلس شورای اسلامی، زمان: ۱۳۹۸/۰۴/۲۴.
- انجمن خوشنویسان تهران، زمان: ۱۳۹۸/۰۵/۰۷.
- انجمن خوشنویسان اهواز، زمان: ۱۳۹۷/۰۴/۲۷.
- دانشگاه شاهد تهران، زمان: ۱۳۹۸/۰۴/۲۵.
- دانشگاه هنر تهران، زمان: ۱۳۹۸/۰۴/۲۵.
- دانشگاه تهران، آرشیو کتابخانه مرکزی، زمان: ۱۳۹۸/۰۴/۲۹.
- دانشگاه شهید چمران اهواز، آرشیو کتابخانه مرکزی، زمان: ۱۳۹۷/۰۵/۲۰.
- کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد، زمان: ۱۳۹۸/۰۲/۲۷.

مصاحبه‌ها

- اقبالی، پرویز، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: دانشگاه شاهد تهران، ۱۳۹۸/۰۴/۱۲.
- امامی‌فر، سیدنظام‌الدین، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۳/۰۹.
- ارشدی، مهرداد، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۴/۱۴.

- بدری، محمدهاشم، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: منزل هنرمند در شهر اهواز، ۱۳۹۷/۰۱/۱۵.
- بخشی، قاسم، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: از طريق شبکه‌های اجتماعي، ۱۳۹۸/۰۶/۰۱.
- پورعباس، عبدالغفور، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: انجمن خوشنويسان شهر اهواز، ۱۳۹۷/۰۴/۲۷.
- تاجميرعالي، قدرت‌ا...، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طريق شبکه‌های اجتماعي، ۱۳۹۸/۰۵/۱۴.
- تیمور، آرمان، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طريق تماس تلفني، ۱۳۹۸/۰۴/۱۴.
- چنعاني، حسين، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طريق تماس تلفني، ۱۳۹۸/۰۷/۱۵.
- چوپان، (محمد) ناصر، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طريق تماس تلفني، ۱۳۹۸/۰۵/۲۵.
- چارئي، عبدالرضا، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: دانشگاه شاهد تهران، ۱۳۹۸/۰۴/۰۱.
- چوبدار، مهدي (حسين)، موضوع: بيوگرافي هنري در دوران جنگ تحميلي و تأثيرات ناشي از جنگ در آثار هنري ايشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: از طريق تماس تلفني، ۱۳۹۸/۰۴/۱۵.

- جهانی مقدم، غلامعلی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۹/۱۵.
- حیاتی، عبدالرضا، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: منزل استاد در شهر اهواز، ۱۳۹۸/۰۵/۲۰.
- حقیقی، کوروش (رضا)، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۸/۲۲.
- حجازی، سیدمحمد، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۴/۱۵.
- حسینی‌راد، عبدالمجید، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۶/۲۳.
- دقایقی، احمد رضا، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۴/۲۲.
- رابطی، عبدالرضا، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۳/۲۸.
- روانجو، احد، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۴/۲۱.
- راستانی، محسن، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: بنیاد روایت فتح تهران، ۱۳۹۸/۰۵/۰۲.

- سمندی‌زاده شوشتری، مرتضی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۱۰/۰۷.
- زرین آبادی، سیاوش، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۴/۰۱.
- زرین، اسماعیل، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۴/۰۲.
- سرحدی، مسعود، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۴/۲۰.
- سلامت، هوشنگ، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۴/۰۹.
- شرافت، عبدالرحیم، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۵/۱۴.
- شرافت، مهدی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۵/۱۴.
- شیرالی، بیژن، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۴/۲۱.

- شهریاری، بهنام، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۶/۲۳.
- شاهین‌زاده، هوشنگ، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: منزل استاد در شهر کرج، ۱۳۹۸/۰۴/۳۰.
- شولی، عبدالنبی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۷/۰۶.
- ضیایی زردخشویی، مسعود، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۵/۱۲.
- طارش، هادی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۴/۲۱.
- عاکف، علی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۴/۲۸.
- عطشانی، منصور، مصاحبه با همسر هنرمند راضیه غیثاوی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۵/۱۸.
- عرب، غلامحسین، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۴/۱۲.
- غضبانی‌پور، جاسم، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۴/۰۱.

- فراتصه، سعید، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق تماس تلفنی، ۱۳۹۸/۰۹/۰۶
- گلایبان، علیرضا، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۷/۰۵/۲۰.
- گچ‌کوب، مرتضی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۷/۰۵/۰۲.
- لیموناتی، علی، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: آتلیه نقاشی (علی نقاش) در شهر اهواز، ۱۳۹۸/۰۶/۰۷.
- ماهر، محمدحسین، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: آتلیه نقاشی تهران، ۱۳۹۸/۰۴/۲۵.
- منصورزاده، عبدالمحمد، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: محل کار در شهر اهواز، ۱۳۹۸/۰۶/۱۴.
- ملک‌پیشه، مرضیه، موضوع: بیوگرافی هنری در دوران جنگ تحمیلی و تأثیرات ناشی از جنگ در آثار هنری ایشان، مصاحبه‌کننده: الهام عبدی‌زاده، مکان: از طریق شبکه‌های اجتماعی، ۱۳۹۸/۰۳/۲۰.